

Tartu Ülikool
Sotsiaalteaduste valdkond
Haridusteaduste instituut
Õppekava: Humanitaar- ja sotsiaalinete õpetamine põhikoolis

Eleriin Käo
**ERIVAJADUSTEGA ÜLIÕPILASTE ÕPIKOGEMUSED TARTU ÜLIKOOLIS JA
NENDE SOOVITUSED ÕPPIMISVÕIMALUSTE PARENDAMISEKS**
bakalaureusetöö

Juhendajad: dotsent Marvi Remmik ja lektor Liina Lepp

Tartu 2018

Resümee

Erivajadustega üliõpilaste õpikogemused Tartu Ülikoolis ja nende soovitused õppimisvõimaluste parendamiseks

Kaasava hariduse puhul on erivajadustega üliõpilaste temaatika oluline. Bakalaureuse töö eesmärgiks oli välja selgitada erivajadustega üliõpilaste õpikogemused Tartu Ülikoolis ja nende soovitused õppimisvõimaluste parendamiseks. Andmeid koguti poolstruktureeritud intervjuuga viielt Tartu Ülikoolis õppivalt erivajadusega üliõpilaselt. Andmeid analüüsiti kvalitatiivse induktiivse sisuanalüüsi meetodiga. Uurimuse tulemustest selgus, et erivajadustega üliõpilaste õpikogemused olid erinevad. Uuritavatele valmistab ebamugavust erivajadusest pidev teadaandmine õppejõududele ning õppejõudude teadmatus erivajaduse kohta, mis tekitab negatiivseid õpikogemusi. Uuritavad tõid välja, et õppejõudude teadmatus tõttu on neil olnud raskem ainet läbida ning see on tekitanud olukorra, kus erivajadusega üliõpilane on pidanud ise õppejõududele enda erivajadusest selgitustööd tegema. Positiivsete õpikogemustena nimetati õppejõudude vastutulelikkust kohanduste tegemisel ning koostööd ülikooliga. Peamiste soovitustena teistele erivajadustega üliõpilastele toodi välja julgemat suhtumist. Õppejõududele soovitati kasutada rohkem individuaalsemat lähenemist ning ülikoolile soovitasid uuritavad uuendada õppeinfosüsteemi, mis märgiks ära tudengi erivajaduse, et ennetada probleeme pideva teavitamise ja õppejõudude teadmatusega.

Võtmesõnad: erivajadusega üliõpilane, ülikool, kõrgkool, õpikogemused, soovitused

Abstract

Learning experiences for disabled students in University of Tartu and their recommendations for learning opportunity improvements

The disabled students learning opportunities is an important topic in context of inclusive education. The aim of this bachelor thesis was to find out disabled students learning experiences in University of Tartu and bring out their recommendations. The data was collected through five semi-structured interviews with disabled students studying in University of Tartu. Qualitative approach was used in the form of inductive content analysis. The interview results revealed that learning experiences of disabled students differed amongst the 5 interviewees. Students described that telling about their disability to lecturers, and the lecturer's lack of knowledge about disabilities made them feel uncomfortable. Also due to lecturer's unawareness, it had been harder to pass some subjects. This caused situations where students had to explain their disability to the lecturers. However students also brought out their positive experiences with some lecturer's being cooperative and helping in making adjustments. Main recommendation for other disabled students was to use a courageous attitude. They also recommend a more individual approach for lecturers. The university should change the study information system so that disabled students could mark their disability. This would eliminate the discomfort of students having to inform lecturers about their disability, and would help lecturers be more aware of disabilities.

Keywords: Disabled students, university, higher education, learning experience, recommendations

Sisukord

Resümee	2
Abstract	3
Sissejuhatus	5
1. Teoreetiline ülevaade	6
1.1 Erivajaduse mõiste ja liigid	6
1.2 Erivajadustega üliõpilaste toetamine mujal maailmas	7
1.3 Erivajadustega üliõpilaste toetamine Eesti kõrgkoolides ja Tartu Ülikoolis	10
1.4 Erivajadustega üliõpilaste õpikogemused uuringute näitel	12
1.4.1. Nägemispuudega üliõpilased	12
1.4.2. Õpiraskuste ja düsleksia erivajadusega üliõpilased	13
1.4.3. Kuulmispuudega üliõpilased	14
1.4.4. Psüühikahäiretega üliõpilased	15
1.4.5. Liikumispuudega üliõpilased	15
2. Metoodika	17
2.1 Valim	17
2.2 Andmekogumine	18
2.3 Andmeanalüüs	19
3. Tulemused	20
3.1 Erivajadustega üliõpilaste õpikogemused Tartu Ülikoolis õppides	20
3.1.1. Erivajadusest tulenevad probleemid	20
3.1.2. Positiivsed kogemused ülikoolis õppidest	22
3.2 Erivajadustega üliõpilaste soovitusel õppekorralduse parendamiseks	24
3.2.1. Soovitused erivajadustega üliõpilastele	24
3.2.2. Soovitused õppejõule ja ülikoolile	25
4. Arutelu	26
4.1 Töö praktiline väärtus ja kitsaskohad	29
Autorsuse kinnitus	30
Kasutatud kirjandus	31
Lisa 1. Intervjuu kava	
Lisa 2. Sissekanded uurimispäevikusse	

Sissejuhatus

Maailm on pidevas arengus ning muutuvast ühiskonnas ei piisa enam põhiharidusest, vaid vajame ka kutseharidusega ning kõrgharidusega spetsialiste (Eesti Puuetega..., 2012). Sellest tulenevalt on kõrgkoolis õppimine saanud üheks loomulikuks haridustee osaks. 2015. a seisuga oli kõrgkoolis õppijaid 51 000 (Põder, 2016). Samas on ühiskonnas ka inimesi, kellel on teatud erivajadus, mis teeb nende jaoks õppimise ja ülikooli kogemused erinevaks. Erivajadusega üliõpilasi oli Eesti kõrgkoolides 2016/17. õppeaastal seisuga 252, s.o 0,5% kogu üliõpilaskonnast (SA Archimedes, 2017, viidatud Habicht & Kask 2018 j).

Kõrghariduse kontekstis on erivajadusega üliõpilane see, kelle füüsiline või psühhosotsiaalne erivajadus toob kaasa vajaduse teha mitmeid muudatusi või kohandusi järgnevatel valdkondades: kohandada kooli õppekava, töökava või lähtudes õppuri erivajadusest muuta õppekeskkond, õppevorm või metoodika erivajadusega õppurile mugavamaks (Kikkas et al., s.a.; Tartu Ülikool., s.a.). Seega on eesmärk tagada igale õppurile maksimaalsed võimalused osaleda õppeprotsessis ja toetada nende individuaalset arengut.

Kaasava hariduse eesmärgiks on võimaldada kõigile õppijatele võrdsed võimalused hariduses (UNESCO, 2009) ning laiendada ülikoolidesse juurdepääs, et iga üliõpilane saaks oma potentsiaali õpingutes maksimaalselt realiseerida (Eesti Puuetega..., 2012). Eesti haridussüsteemis lähtutakse kaasava hariduse põhimõttest, mille alusel peab kool suutma pakkuda igale õpilasele õpet sõltumata tema hariduslikust erivajadusest (Sotsiaalteenuste ja hariduse..., 2009). Niisiis võib öelda, et kaasava hariduse eesmärk on võimaldada kõigile üliõpilastele juurdepääs ja võimalused haridust omandada ja olla kaasatud haridussüsteemi.

Peale selle, et on oluline kaasata erivajadusega üliõpilast haridusse, on olulised ka tema õpikogemused ülikoolis. Ameerika Ühendriigis Ball State ülikoolis läbi viidud uuringus küsitleti 12 erivajadusega üliõpilast, kus uuriti nende õpikogemusi ülikoolis. Selgus, et valdavalt on tudengite kogemused olnud positiivsed ning õppejõud on olnud väga vastutulelikud ning tudengid on oma õpingutega rahul (Yssel, Pak, & Beilke, 2016). Lõuna-Aafrika ülikoolis läbi viidud uuringus selgus vastupidiselt, et võrreldes tavatudengitega tundsid nad õppekoormust rohkem. Sarnase uuringu tulemuse sai ka Anneli Habicht (2015), kes oma magistritöös intervjueris kolme erivajadusega üliõpilast, kellest üks ütles selgelt, et esimestel kuudel suurest õppekoormusest tundis ta ennast rohkem väsinuna kui muidu (Habicht, 2015). Seega on uuringute tulemused olnud vasturääkivad ning

erivajadustega üliõpilaste õpikogemusi uurida on seetõttu oluline. Seda kinnitavad ka uurijad Lourens ja Swartz, kes toovad välja, et varasemates uuringutes on käsitletud küll erivajadustega õppurite kogemusi õppimisel ning uuritud sotsiaalse keskkonna mõju, kuid pole uuritud õppurite kogemusi selle keskkonna sees kus nad õpivad (Lourens & Swartz, 2016). Seetõttu on käesoleva töö eesmärgiks välja selgitada Tartu Ülikooli erivajadustega üliõpilaste õpikogemused ning nende soovitusel õppimisvõimaluste parendamiseks.

Järgnevalt antakse ülevaade uurimuse teoreetilisest raamistikust, kus tutvustatakse erivajaduse mõistet, liigitusi, erivajadustega üliõpilaste õpikogemusi uuringute näitel ning kõrgkoolis pakutavaid tugisüsteeme.

1. Teoreetiline ülevaade

1.1 Erivajaduse mõiste ja liigid

Erivajaduste mõistega seonduvaid mõisteid on mitmeid. Puude mõiste on kitsam ning seda kasutatakse rohkem meditsiinilises kontekstis seoses sotsiaaltoetuste süsteemiga, mis on puudepõhised. Puue on alati seotud erivajadusega, kuid erivajadus ei tähenda tingimata puuet, mistõttu on erivajaduse mõiste avaram (Kikkas et al., s.a.).

Mõiste „hariduslik erivajadus“ on seotud rohkem õpikeskkonna eripäraga (Eesti Puuetega Inimeste..., s.a.) ning on kitsama määratlusega (Kikkas et al., s.a.). Hariduslike erivajadusega õppijad võivad olla nii puudega, õpiraskustega, andekad või vajavad muudel põhjustel õpikeskkonna kohandamist (Kikkas et al., s.a.). Käesolevas töös on lähtutud erivajaduse mõistest ja kasutatud puude ja erivajaduse mõisteid sünonüümina.

Kõrghariduse kontekstis on erivajadusega üliõpilane see, kelle füüsiline või psühhosotsiaalne erivajadus toob kaasa vajaduse teha mitmeid muudatusi või kohandusi järgnevates valdkondades. Näiteks kohandada kooli õppekava, töökava või lähtudes õppuri erivajadusest muuta õppekeskkond, õppevorm või metoodika erivajadusega õppurile mugavamaks (Kikkas et al., s.a.; Tartu Ülikool, s.a.).

Sellest lähtuvalt on käesoleva töö kontekstis erivajadusega õppija see, kelle füüsiline, sotsiaalne või vaimne erivajadus toob kaasa vajaduse teha muutusi või kohandusi kooli õppekavas, töökavas, õppevormis või metoodikas (Kikkas et al., s.a.; Tartu Ülikool, s.a.).

Peale erivajaduse mõiste on tarvis teada ka erivajaduse liike, et mõista erivajadustega üliõpilasi paremini ning tagada neile tõhusamaid tugisüsteeme. Erivajaduse liigid hõlmavad

endas erinevaid füüsilisi ja vaimseid häireid (Disabled World, s.a.), mis võivad mõjutada inimese kuulmist, nägemist, liikumist, vaimset tervist, mõtlemist, mäletamist, suhtlemist ja sotsiaalseid suhteid (Centers for Disease..., s.a.).

Erivajadusi saab klassifitseerida järgnevalt:

1. Füüsiline puue, mis on seotud liikumisega.
2. Seljaajast tingitud vigastus, mis võib mõnikord põhjustada eluagset erivajadust või mis võib olla ka sünnidefekt.
3. Ajukahjustused, mis erivajadusena võivad põhjustada emotsionaalseid häireid ning käitumishäireid.
4. Nägemispuue, mis kujutab endas tõsiseid häireid nagu pimedus ja vaegnägemine.
5. Kuulmispuue, mille hulka kuulub täelik või osaline kurtus. Kurdid kasutavad suhtlusvahendina viipekeelt.
6. Kognitiivne ja õppimisega seotud erivajadus, mille alla kuulub sotsiaalne suhtlemine, düsleksia, asperger ning erinevad õpiraskused.
7. Psühhoogilised häired, mis on seotud meeleolu ja tunnetega. Nende hulka kuuluvad isiksusehäired ja skisofreenia (Disabled World, s.a.).

Lähtudes eelmainitust võib erivajadus mõjutada inimese kuulmist, nägemist, liikumist ja muid eluks olulisi aspekte. Need erivajadused võivad olla kuulmispuuded, nägemispuuded, liikumispuuded, kognitiivsed õppimisega seotud erivajadused, psüüholoogilised häired ning selja- ja ajukahjustusest tingitud erivajadused. Järgmisena antakse ülevaade erivajadustega üliõpilaste toetamist käsitlevatest uuringutest ning sihtrühmadest.

1.2 Erivajadustega üliõpilaste toetamine mujal maailmas

Järjest suurem arv erivajadustega üliõpilasi suunduvad edasi õppima kõrgkooli (Day & Edwards, 1996), kuid hoolimata sellest on tõenäosus ülikoolis püsimisel või lõpetamisel väiksem kui mitte puuetega inimestel (Getzel & Thoma, 2008). Ülikoolis õppides võivad erivajadustega üliõpilased silmitsi seista paljude takistustega. Näiteks õppetegevusega seonduvad raskused, praktikatel osalemine, raskused eksamitööde lugemisel või vastuste kirjutamisel (Taylor et al., 2010, viidatud Taylor et al., 2017 j). Seetõttu on oluline, et erivajadusega üliõpilased saaksid kõrgkoolides õppides neile mõeldud toetusi ja teenuseid.

Selleks, et ülikoolidel oleks kergem toetada erivajadustega üliõpilast on vaja neil ülikoolile esitada tõendid oma erivajadusest, et saada täiendavaid toetusi (Getzel & Thoma, 2008). Uuringud on näidanud, et kõik üliõpilased ei avalikusta oma puuet, jäädes ilma

erinevatest toetusest ja abist (Kendall, 2010). Põhjuseid võib olla erinevaid: erivajadusega üliõpilased arvavad, et nende puue pole midagi tõsist (Hewett, Douglas, & Keil, 2015); nad ei soovi olla oma erivajadusest lähtuvalt märgistatud (Getzel & Thoma, 2008) ning neil on hirm, et puudest tulenevalt koheldakse neid teistmoodi, kui teisi tudengeid (Kendall, 2010).

Sellest hoolimata on ülikoolides loodud erinevad toetussüsteemid erivajadustega üliõpilaste jaoks. Inglismaal läbiviidud uuringus tõdes ülikoolis töötav personal, et erivajadustega üliõpilaste toetamine on kogu institutsooni vastutada, milles on igal töötajal oma roll. Kollektiivne koostöö toetussüsteemidega on vajalik, et rakendada erivajadustega üliõpilaste kaasamine ülikoolidesse (Williams et al., 2017).

Uurijad Day ja Edwards (1996) on välja toonud, et erinevates ülikoolides toetatakse erivajadustega üliõpilast erinevalt. Väiksemates ülikoolides rõhutakse rohkem personaalseid teenuseid, näiteks individuaalset nõustamist ja õppeedukuse jälgimist ja toetamist. Suuremates ülikoolides on suurem rõhk abistava tehnoloogia kasutamisel (Day & Edwards, 1996), mis on ühtlasi ka võtmeroll erivajadustega üliõpilaste suuremaks kaasamiseks ülikoolidesse (Williams et al., 2017).

Abistava tehnoloogiatega hulka kuuluvad laia valikuga seadmed ja teenused, mis aitavad erivajadustega üliõpilasel oma õpinguid paremini teostada. Nendeks on:

- 1) Alternatiivsed esemed: ekraanilugejad, klaviatuuri ja arvutihiire alternatiivid.
- 2) Visualiseerimisvahendid: video ja animatsiooni kasutamine.
- 3) Lugemisvahendid: audio jutustused, erinevad teksti mõistmise vahendid (teksti muutmine kõneks).
- 4) Salvistusvahendid: video, kaasaskantavad klaviatuurid, digitaalne kaamera, diktofon.
- 5) Kirjutamisvahendid: alternatiivid käsitsi kirjutamisele, käekirja tuvastaja, sõnade ennustaja.
- 6) Info säilitamise tööriistad: mälukaart, erinevad tarkvarad.
- 7) Suhtlemisevahendid: sünteetiline kõne, sümbolite süsteem (Seale, 2014).

Kõrghariduse Rahastamise Nõukogu Inglismaal (*higher education funding council*) viis läbi laiapõhjalise uuringu toetuste mudelite kohta erivajadustega üliõpilaste jaoks. Uuringus osales 96 vastajat ning abistava tehnikate puhul arvas iga viies, et tehnoloogia kasutamine on oluline nii kõrghariduse kontekstis kui ka tuleviku jaoks, et saavutada kaasamine ning paremad õppetingimused. Heaks näiteks on Kunstide Ülikool Londonis (*University of Arts*), kus töötavad abistava tehnoloogia koordinaatorid, kes digiteerivad nägemispuudega üliõpilastele teksti ja integreerivad erinevaid koolituse virtuaalsetesse süsteemidesse, et õppematerjalid oleksid kõigile tagatud ja kättesaadavad (Williams et al.,

2017). Seega aitab abistava tehnoloogia kasutamine kaasata erivajadustega üliõpilast haridusse ning on oluline abivahend õppetöös.

Erivajadusega üliõpilase toetamiseks on veel mitmeid teisigi võimalusi. Suurbritannia ülikoolides läbiviidud uuringus on toetamisteenusteks olulisel kohal ka mitte meditsiinilise abi pakkumine (*non-medical help*). Sinna kuuluvad järgnevad tugimeetmed:

- 1) Raamatukogu assistendid, kes aitavad erivajadustega üliõpilasi raamatukogus.
- 2) Erivajadustega tudengite mentorid, kes toetavad nende õppimisoskusi ja on ülikoolis õppimisel abiks.
- 3) Ülikooli poolse nõustaja teenuse kasutamine.
- 4) Abistava tehnoloogia kasutamine, mis muudab teksti kirjaks ja vastupidi (Taylor et al., 2017).

Tugisüsteemide kasutamise kõrval on oluline ka erivajadusega üliõpilase heaolu ja tahe koolis käia. Williams jt (2017) on Inglismaa ülikoolides läbiviinud uuringu, kus on kasutusele võetud erivajadustega üliõpilaste heaolu edendamise meetmeid (*wellbeing promotion activities*). Läbiviidud uuringu tulemused näitavad, et kaks kolmandiku ülikoolidest korraldavad erinevaid üritusi, õpikodasid ja seminare üliõpilaste heaoluks. Samuti korraldatakse heaolu nädalaid ja päevi, kus erivajadustega üliõpilased saavad osa võtta mitmetest tervise- ja heaolu algatustest ja tegevustest. Heaks näiteks on De Montfort'i Ülikool Inglismaal, kus on välja töötatud programm, mis ühendab erivajadustega üliõpilaste heaolu tööalase konkurentsivõimega, mida korraldavad erivajadustega üliõpilased ja vaimse tervise asutuste meeskonnad. Programmis tegeletakse erinevate katsumustega, mis võib erivajadustega või psüühiliste häiretega tudengitel olla. Eelkõige pakutakse erinevaid lahendusvariante ja keskendutakse tudengite positiivsetele külgedele. Vabatahtlik programm aitab luua tudengivõrgustikke, toetab tulevikuplaane, aitab leida töökogemusi ning võimaldab erivajadustega üliõpilastel aidata ka teisi erivajadustega üliõpilasi (Williams et al., 2017).

Inglismaa (Williams et al., 2017) ja Suurbritannia (Taylor et al., 2017) ülikoolides läbiviidud uuringutes selgus, et erivajadustega üliõpilaste kaasamiseks mõeldud tugisüsteemides on oluline ülikooli personali koostöö vajalikkus ning teadlikkuse suurendamine erivajaduste osas, abistava tehnika kasutamine ja igakülgne tugi nõustamise, õppimise ja vaimse heaolu suhtes. Seega on erivajadustega üliõpilaste toetamiseks oluline nii abistava tehnoloogia kasutamine kui ka mitmekülgsed tugisüsteemid mis toetavad üliõpilast ülikoolis ning motiveervad teda edasi pingutama.

1.3 Erivajadustega üliõpilaste toetamine Eesti kõrgkoolides ja Tartu Ülikoolis

Eesti kõrgkoolides õpib üha enam liikumis-, nägemis- või kuulmispuude ja muude erivajadustega noori (Kikkas et al., s.a.). Statistika järgi on erivajadustega kõrgharitud inimesi vähem (20,3%), kui mitte erivajadustega kõrgharitud inimesi (32,3%) (Puuetega inimeste..., 2018). Kikkas ja tema kolleegid (s.a.) on välja toonud, et selle põhjuseks võivad olla mitmed takistused, mis tulenevad erivajadustega üliõpilaste keskkonnast, tema erivajadusest või tervisest.

Kaasava hariduse puhul reguleerivad erivajadustega õppijate kõrgkoolides õppimist mitmed seadused. Eesti Kõrgharidusstrateegia kohaselt peab riik ja avalik sektor tagama õpilase erivajadusest sõltumata juurdepääsu kõrgharidusele, sh ka nii riiklike stipendiumite, toetusrahade kui ka õppeasutuste poolsete soodustuste abil (Eesti Kõrgharidusstrateegia..., 2006). Üliõpilaste stipendiumite liikide, suuruste ja määramise üldtingimuste määramises (2013) §7 lõikes 1, on välja toodud, et

Riiklike stipendiumite eesmärk on toetada erivajadustega üliõpilasi kõrghariduse omandamisel. Erivajadustega üliõpilaste stipendiumi suurus sõltub puude raskusastmest, kus stipendiumi suurus varieerub 60-510 eurot kuus (Üliõpilaste stipendiumite..., 2013).

Eesti ülikooliseaduse alusel võib erivajadustega üliõpilastele tema erivajadusest tulenevalt kehtestada ülikooli sisseastumisel erinevad sisseastumismõõdud (Ülikooliseadus, 1995) ning kõrgkool võib pakkuda üliõpilasele tuge individuaalse õppekava koostamisel lähtuvalt üliõpilase erivajadustest ning tema hariduslikest võimetest ja eelistustest (Eesti Kõrg- ja Kutsehariduse..., s.a.). Seega Eesti haridussüsteemis tegeletakse erivajadustega üliõpilaste toetamisega kõrgkoolides õppimisel, tagades neile juurdepääsu kõrgkoolile, kehtestades erinevaid sisseastumismõõdeid ning pakkudes kõrgkooli poolseid tugimeetmeid.

Tartu Ülikooli tudengiteadmikus on märgitud, et Tartu Ülikool pakub erivajadustega üliõpilastele toetust sisseastumisel, osalemisel õppetöös, õppevahendite hankimisel ning füüsilise ja sotsiaalse keskkonna loomisel (Tartu Ülikooli Tudengiteadmik, s.a.).

Lisaks rakendab Tartu Ülikool erivajadustega üliõpilastele järgmisi tugisüsteeme:

- 1) erivajadustega üliõpilaste stipendium, mille suurus sõltub puude raskusastmest ja liigist;
- 2) informatiivne seminar õppeaasta alguses, kus tutvustatakse erinevaid võimalusi, tugiteenuseid ja toetussüsteeme;
- 3) vabastamine õppetasu maksimisest taotluse alusel;
- 4) võimalus jätkata õpinguid ka akadeemilise puhkuse ajal;
- 5) kaastudengi ehk tugitudengi abi kasutamine, kes on koolitatud vabatahtlik, eesmärgiga

aidata erivajadustega üliõpilast;

- 6) erivajadustega üliõpilaste nõustaja abi kasutamine, kelle töövaldkonnaks on tugiteenuste ja erivajadustega üliõpilaste õpitoega seonduvad teemad (Tartu Ülikool, s.a.).

Lisaks eeltoodule on Tartu Ülikooli Televisioon (UTTV) koostanud õppevideoid erivajadusega üliõpilase mõistmiseks ja toetamiseks. Järgnevalt on videotest välja toodud soovitusel õppejõududele erivajadustega tudengite õppimise parendamiseks:

- 1) Aspergeri sündroomiga üliõpilasel on tugev sensoorne tundlikkus, mis võib tekitada neile füüsilist valu. Seetõttu pole soovitatav kasutada loengutes valisid helisid ega videoid. Samuti on aspergeril raske reageerida grupile antud ülesannetes. Soovitatav oleks töö instuktsioonid erivajadusega tudengile üle korrata.
- 2) Kuulmispuudega üliõpilaste puhul on õppejõul soovitatav kasutada loengutes mikrofoni, mis aitab erivajadusega üliõpilasel paremini kuulata. Auditooriumis esinevate küsimuste korral tuleks õppejõul korrata küsimust mikrofoni, et ka erivajadusega üliõpilane saaks küsimusest aru. Soovitatav oleks enne loengut saata loengumaterjalid erivajadusega üliõpilasele meilile ning videote kasutamisel veenduda subtiitrite olemasolus.
- 3) Liikumispuudega üliõpilasel on oluline juurdepääs loengutesse. Õppejõud peaksid arvestama, et ratastooliga üliõpilane pääseks auditooriumisse. Samuti tuleks jagada õppematerjale nõnda, et ka liikumispuudega üliõpilane need kätte saaks, sest ratastooliga on raskendatud igale poole pääsemine.
- 4) Nägemispuudega üliõpilase puhul ei tohiks kasutada kirjalikke teavitusi ning visuaalseid materjale. Õppejõud peaksid lubama üliõpilasel loengut salvestada või saatma loengumaterjalid meilile.
- 5) Psüühikahäirega üliõpilase puhul on oluline üliõpilast tunda ning saada aru, kas tema käitumismuster on muutunud või mitte. Püühikahäire väljendusvormid on erinevad. See võib esineda familiaarsusena, letargiana, närvilise ärevusena või olla sootuks varjatud. Õppejõudel on oluline rahustav suhtumine ning vajadusel tuleks agressivselt käituv üliõpilane ruumist eemaldada või kiirabi kutsuda (Tartu Ülikooli Televisioon, 2014).

Kokkuvõtvalt võib öelda, et erivajadustega üliõpilaste õppimist ülikoolis toetavad mitmed seadusandlused, mis võimaldavad üliõpilastel saada õppetootust, stipendiumi ning kasutada erinevaid tugisüsteeme. Samuti on Tartu Ülikool loonud erivajadustega üliõpilaste toetamiseks informatiivseid videoid nii kaasüliõpilastele kui ka õppejõududele, et hinnata ja mõista erivajadusega õppurit rohkem ning toetada tema õppimist ülikoolis.

1.4 Erivajadustega üliõpilaste õpikogemused uuringute näitel

Erivajadustega õpilaste riiklik haridusassotsiatsioon (NEADS) toob välja, et enamlevinud erivajadused on liikumispuue, kuulmispuue, nägemispuue, psüühikahäired, õppimiskeskkonnad (NEADS, s.a.) sh düsleksia (Master in special..., s.a.). Järgnevalt on välja toodud peamised erivajaduse sihtgrupid ja nende õpikogemused uuringute näitel.

1.4.1. Nägemispuudega üliõpilased

Nägemispuudega üliõpilastel on oluline liikumisvabadus ja juurdepääs. Uurijad Lourens ja Swartz viisid läbi uurimuse Lõuna- Aafrika ülikoolides 15 nägemispuudega üliõpilase seas, kus selgus, et klasside ülesleidmine tekitab palju pinget ja stressi. Samuti ei tajunud ükski uuritav ülikoolipoolset tuge ja abi klasside leidmisel (Lourens & Swartz, 2016).

Oluline murekoht on nägemispuudega üliõpilastel lugemine ning eksamite tegemine. Uuringust selgus, et pikkade tekstide lugemine tekitab nägemispuudega üliõpilastel füüsilist valu silmades, seljavalu ning osadel uuritavatest migreenihoosid (Lourens & Swartz, 2016). Kuid Suurbritannia ülikooli uurijad (Hewett, Douglas, & Keil, 2015) selliseid murekohti ei leidnud. Nende uurimuses tuli murekohana välja eksamite tegemine, kus oli kohandustena välja toodud lisaaeg, mida soovitasid ka Lourens ja Swartz (2016) oma uuringu põhjal: puhkepausid, pabertöö asemel arvutite kasutamine, ning modifitseeritud eksami töö kasutamine (suurem trükk). Kuid kohandustest hoolimata oli 24st eksami tegijatest 12 üliõpilasel negatiivseid kogemusi. Näiteks ebakohaselt vormistatud eksam, kättesaamatud elektroonilised failid ning liiga lühike eksamineerimise aeg (Hewett et al., 2015).

Mõlemas uuringus selgus, et nägemispuudega üliõpilased on kogunud negatiivseid kogemusi ka üliõpilaste ja õppejõudude poolt (Hewett et al., 2015; Lourens & Swartz, 2016). Näiteks õppetööga seotud kohanduste poolest tundsid üliõpilased, et õppejõud ei soovi neid aidata. Toodi välja, et õppejõududel pole teadlikkust erivajadusest ja seetõttu on nad ükskõiksed (Hewett et al., 2015). Negatiivne suhtumine toimus ka kaasüliõpilaste poolt, kus uuritavad tunnistasid, et kaasüliõpilastel on nendega raske suhteid luua, sest nad erinevad nendest (Lourens & Swartz, 2016). Seega juurdepääs klassiruumidesse, kohandatud õppematerjalid ja eksamite läbiviimine ning kaasav ja positiivne suhtumine nägemispuudega üliõpilasse on oluline, et tema õpikogemused oleksid ülikoolis positiivsed.

1.4.2. Õpiraskuste ja düsleksia erivajadusega üliõpilased

Õpiraskustega üliõpilastel on väiksem suutlikkus teatuid ülesandeid lahendada ning neil on raskem teavet omandada. Õpiraskused võivad tugavalt esineda lugemisel, kirjutamisel või matemaatikas. Sellest hoolimata võivad õpiraskustega üliõpilased olla väga intelligentset, loomingulised ja produktiivsed (NEADS, s.a.).

Ameerika Ühendriikide ülikoolides läbiviidud uuringutes selgus, et õpiraskustega üliõpilastel esines rohkem raskusi ülikoolis ülesannete täitmisel kui teistel kaasüliõpilastel, mis on põhjustatud piiratud oskustest. Samuti esines õpiraskustega üliõpilastel suuremat rahulolematust nii ülikooli tugisüsteemidega kui õppejõududega, mis võib olla põhjustatud pidevast ärevusest ja depressioonist (McGregor et al., 2017).

Düsleksia kui erivajadus kuulub õppimisraskuste (*learning disability*) liigituse alla (Learning Disabilities..., s.a.). Õppimisraskused ja sealhulgas düsleksia on üks kõige sagedasemaid erivajadusi, mis Ameerika Ühendriikide ülikoolides esinevad (America Youth Policy..., 2001 viidatud McGregor et al., 2017 j).

Sageli ei soovi erivajadusega üliõpilased enda erivajadust avalikustada, seda kinnitab ka Põhja-Inglismaal läbiviidud uuring, kus 13 düsleksikutest 12 viivitasid ülikooli oma erivajaduse teavitamisest, põhjenduseks hirm märgistamise ja halvaks panu eest (Kendall, 2016), sarnase uurimistulemuse sai ka uurijad Getzel ja Thoma, kes viisid sarnase uuringu läbi Ameerika Ühendriikides (2008).

Düsleksia erivajadusega üliõpilaste seas on kõige suuremaks probleemiks loengute ajal märkmete tegemine, kodutööde kirjutamine ja eksamite tegemine (Fuller et al., 2007, Stampoltzis et al., 2015). Näiteks leidsid Fuller jt (2007), et kodutööde tegemine võtab düsleksikutel rohkem aega, sest nad ei suuda nii kiiresti oma mõtteid sõnadesse panna. Samuti kurtsid uuringus osalejad, et õppejõud lähevad teemaga väga kiiresti edasi ning süvenemiseks ja kirjutamiseks ei jää neile aega (Stampoltzis et al., 2015). Fuller jt (2007) tõid välja, et õppejõududel puudub ka teadlikkus erivajadustest, mistõttu nad ei ole kursis düsleksia iseärasustega. Stampoltzis jt (2015) poolt läbi viidud uurimuses leiti, et düsleksikutele sobiks suulised eksamid ja tööd rohkem. Põhjuseks toodi välja, et kirjalikes töödes saadakse halba tagasisidet nii käekirja kui grammatika kohta (Stampoltzis et al., 2015).

Kokkuvõttes lähtudes uuringutest on õpiraskustega ja düsleksia erivajadusega üliõpilase jaoks olulised õppejõudude rahulikkus loengut andes, lisa-aeg eksamite tegemisel ning individuaalne lähenemine, et erivajadustega üliõpilane tunneks ülikooli kaasatust ning õppejõudude poolset motiveerimist.

1.4.3. Kuulmispuudega üliõpilased

Kuulmispuudega üliõpilased kasutavad õppimisel erinevaid abivahendeid; viipekeeletõlki, märkmete tegemise jaoks erinevaid vahendeid, arvuteid ning pildistamist ja kirjutamist (Hyde et al., 2009). Kuid siiski esinevad kuulmispuudega üliõpilasel erinevaid probleeme.

Kuulmispuudega üliõpilasele valmistab kõige rohkem raskusi õppejõust ja kaasüliõpilastest aru saamine. Mitmetes uuringutes on kuulmispuudega tudengid välja toonud, et rühmatööd ja seminarid on väga rasked, sest kui kõik korraga räägivad, siis ei pruugi viipekeeletõlk korraga kogu informatsiooni tõlkida ning seetõttu on neil raskem vestlusest aru saada (Fuller et al., 2007, Hyde et al., 2009). Bisol jt (2010) uurimuses on välja toodud, et viipekeeletõlk on väga oluline kuulmispuudega üliõpilasele, sest kui tõlk pole hea ja kui õppejõud räägivad liiga kiiresti, siis võib kuulmispuudega tudengi õppeedukus sellest sõltuda, seega on mainitud, et hea tõlk on kuulmispuudega üliõpilasele väga oluline.

Õppejõududest arusaamine on osadele kuulmispuudega üliõpilastele tõeline väljakutse. Austraalia Queenslandi ülikoolis läbiviidud uuringus tunnistas üks kuulmispuudega üliõpilane, et õppejõude mõista on tõeliselt raske: kui valgus ei paista nende näo peale, siis ei saa suu pealt lugeda ja kogu info läheb kaduma. Teine uuritav tunnistas, et tema ülikooliaastad möödusid ainult materajale lugedes ja enda varasemaid teadmisi kasutades (Hyde et al., 2009).

Bisol jt (2010) on oma uuringus tõdenud, et viipekeel erineb väga tavakeelest ning seetõttu võib esineda keelebarjääre lugemisel ja kirjutamisel. Nad on leidnud, et kuulmispuudega tudengitel on väga keeruline lugeda akadeemilisi ja raskeid tekste, mis ei kuulu nende igapäevase viipekeele juurde. Uuringu tulemusena on paljud tudengid tundnud, et õppejõud ei saa sellest aru ja seetõttu on neil raskem ülikoolis õppida. Uuringu tulemustena on leitud, et õppejõududel on kombeks rääkida ja kirjutada samal ajal ning kuulmispuudega üliõpilased ei saa teha kahte asja korraga: kirjutada ja vaadata, mida tõlk neile ütleb. Seega tunnevad kuulmispuudega tudengid ennast häirituna ja ebameeldivalt (Bisol et al., 2010).

Kokkuvõtvalt on kuulmispuudega üliõpilasel oluline kui temaga arvestatakse, grupisituatsioonis räägitase ükshaaval ning õppejõud loengute ajal arvestaks erivajadusega üliõpilasega rohkem. Samuti lähtudes uuringu tulemustest, on oluline pädeva viipekeeletõlgi kasutamine, et kuulmispuudega üliõpilasel oleksid maksimaalsed võimalused ülikoolis käia.

1.4.4. Psüühikahäiretega üliõpilased

Järjest rohkem esineb ülikoolis psüühikahäiretega üliõpilasi (Jacklin, et al, 2007; Hunt & Eisenberg, 2010). Nendel üliõpilastel võib ülikooliaeg olla väga raske ja stressirohke. See võib mõjutada nende akadeemilist edu, produktiivsust ning ka sotsiaalseid suhteid (Hunt & Eisenberg, 2010).

Mitmed uuringud on välja toonud, et peamine probleem psüühikahäiretega üliõpilastel on hirm avalikustada oma erivajadust ning seetõttu ei osale nad olulistes toetussüsteemides (Giamos et al., 2017; Hunt & Eisenberg, 2010). Põhja-Inglismaal läbiviidud uuringus selgitas üks uuritav, et sellest ongi ebamugav rääkida, kuna see on varjatud erivajadus ning inimesed tegelikult ei näe, mida selliste probleemidega üliõpilased sisimas tunnevad (Kendall, 2016). Samuti on probleemidena välja toodud kohanemiskursi ning kalduvust depressioonile (Jacklin et al., 2007). Abi saamiseks on pöördunud nõustaja poole, kuid probleemina toodi välja pikki järjekordi, mis teeb abi saamise veelgi raskemaks (Giamos et al., 2017).

Psüühikahäiretega üliõpilased on tundnud ka üliõpilaste ja õppejõudude poolset teadmatust ja negatiivset suhtumist seoses erivajadusega (Hunt & Eisenberg, 2010; Jacklin et al., 2007). Jacklin jt (2007) uurimuses on uuritavad tundnud, et kaasüliõpilased kohtlevad neid ülikoolis nõrga ja haletsusväärse, sest nad ei mõista nende sisemisi probleeme.

Vastupidiselt eelnevale on Kanda Ülikoolis läbiiviidud uuringus psüühikahäiretega üliõpilastel positiivsed kogemused, kus uuritavad tunnistavad, et peale ülikooli erivajadusest teavitamist on kogu personal olnud väga vastutulelik ja üliõpilased on tundnud ennast kaasatavana. Samuti on ülikool välja pakkunud erinevaid tugisüsteeme ja kohandusi, et erivajadusega üliõpilasel lihtsam oleks. Näiteks lisa-aeg eksamitel ja abistava tehnika kasutamine loengutes (Giamos et al., 2017).

Paljud uuringud (Giamos et al., 2017; Jacklin et al., 2007; Kendall, 2016; Hunt & Eisenberg, 2010) on täheldanud emotsionaalse toe vajalikkust psüühikahäiretega üliõpilasele. Uuritavad on tunnistanud, et kui neil oleks keegi, kellega rääkida oma probleemidest, siis oleks neil ülikoolis õppida palju lihtsam ning seevastu ka stressi ja depressiooniga kergem toime tulla.

Kokkuvõttes on psüühikahäiretega üliõpilasel oluline, et tema probleemi märgataks ning motiveeritaks teda abi otsima. Oluline on teha teavitustööd ka ülikooli siseselt, et õppejõududel oleks rohkem teavet antud erivajaduse kohta. Samuti on oluline märkav ja toetav suhtumine, et psüühikahäiretega üliõpilast toetada.

1.4.5. Liikumispuudega üliõpilased

Liikumispuudega üliõpilastel võivad ülikoolis tekitada raskusi mitmed asjaolud. Nad võivad kogeda psühholoogilisi probleeme, mis on seotud stressi ja ärevusega. Sotsiaalseid probleeme, mis on seotud kaasüliõpilastega suhtlemisega ning akadeemilisi probleeme, mis on seotud õrna tervise tõttu loengutes puudumisega (Engelbrecht & De Beer, 2014).

Lõuna- Aafrikas läbiviidud uuringus selgus, et liikumispuudega üliõpilase jaoks on kõige olulisem juurdepääs, mis on aastatega järjest paranenud. On ehitatud automaatseid treppe, lifte ning kaldteesid (Engelbrecht & De Beer, 2014). Sellest hoolimata on liikumispuudega üliõpilased kogunud siiski probleeme juurdepääsuga. Jacklin jt (2007) on uuringutes välja toonud, et liikumispuudega üliõpilastel on kõige suuremad probleemid loengute ja seminari ruumidega, kus pikk vahemaa tekitab hilineemisprobleeme loengutesse. Samuti on täheldatud probleeme raskesti avanevate ustega ning ebatasase ja ebamugava ülikooli põrandaga, milles on raske ratastooliga ennast edasi lükata (Engelbrecht & De Beer, 2014).

Uuringutes on leitud, et liikumispuudega üliõpilased on tundnud ka ülikoolis märgistamist, negatiivset suhtumist ning stereotüüpset käitumist (Johnson, 2006) mis on põhjustatud nende nähtavast puudest (Jacklin et al., 2007). Uurijad Jacklin jt (2007) on välja toonud, et esimene aasta ülikoolis on füüsilise erivajadusega üliõpilasele kõige raskem. Nähtav erivajadus jääb kaasüliõpilastele esmana silma ning liikumispuudega üliõpilased peavad ennast ülikoolis rohkem tõestama, et kaasüliõpilased suhtuksid nendes võrdväärsetena. Küll aga on uuritavad soovitanud olla ise aktiivsemad ning näidata ülikoolile oma initsiatiivi õppimisel, mis aitab edule ülikoolis kaasa (Jacklin et al., 2007).

Kokkuvõttes lähtudes uuringutest, on liikumispuudega üliõpilastele kõige suuremaks probleemiks juurdepääs loengutesse ning erivajadusest tulenev negatiivne suhtumine. Pidev juurdepääsu arendus ja ülikooli personali teadlikkuse tõstmine on olulisteks sammudeks, et liikumispuudega üliõpilane tunneks ennast ülikoolis kaasatuna.

Lähtudes teoreetilistest vaatenurkadest võib öelda, et erivajadustega õppurite uurimine on oluline, sest iga aastaga kasvab erivajadustega õppurite arv ülikoolis ning selleks, et saaks toimuda kaasav haridus on tarvis teada erivajadustega üliõpilaste õpikogemusi, et selle põhjal ellu viia vajaminevaid muutusi. Bakalaureusetöö eesmärgiks on välja selgitada erivajadustega

üliõpilaste õpikogemused Tartu Ülikoolis ning nende soovitud õppimisvõimaluste parendamiseks. Bakalaureusetöös otsitakse vastuseid järgnevatele küsimustele:

1. Millised on erivajadustega üliõpilaste õpikogemused Tartu Ülikoolis õppides?
2. Missuguseid soovitusi annavad üliõpilased erivajadustega üliõpilaste õppimisvõimaluste parendamiseks?

2. Metoodika

Bakalaureusetöö puhul on tegemist kvalitatiivse uurimusega, kuna see võimaldab mõista üldistusi tegemata inimeste poolt vabalt jagatud mõtteid (Laherand, 2008) ning keskendub uuritava kogemuse kirjeldamisele (Õunapuu, 2014). Uurimismetoodika valik keskendus uurimuse eesmärgile, milleks oli välja selgitada Tartu Ülikooli erivajadustega üliõpilaste õpikogemused ning nende soovitud õppekorralduse parendamiseks.

2.1 Valim

Uurimistöös kasutati eesmärgipärast valimit, mille puhul peavad uuritavad vastama teatud kriteeriumitele (Robinson, 2014). Uurimuse valimi moodustasid viis Tartu Ülikooli erivajadustega üliõpilast. Valimi ühendavaks kriteeriumiteks oli 1) Tartu Ülikoolis õppimine ja 2) Erivajaduse omamine (nägemispuue, kuulmispuue, liikumispuue vms). Valimi moodustamiseks suhtles autor erivajadustega üliõpilaste koordinaatoriga suuliselt, et lisada vastavasisuline üleskutse erivajadustega tudengite meililisti, millele reageeris 2 üliõpilast. Üleskutse lisati ka sotsiaalmeedia lehele Facebook, millele reageeris 3 erivajadustega üliõpilast. Konfidentsiaalsuse tagamiseks on uuringus osalejate nimed asendatud pseudonüümidega, mis on toodud tabelis 1 koos uuritavate taustaandmetega.

Tabel 1. Uuringus osalejate andmed

Pseudonüüm	Erivajaduse liik	Õppeaste	Sugu	Vanus
Mari	Liikumispuue	Bakalaureus 1.kursus	naine	40
Anneli	Nägemispuue	Bakalaureus 1.kursus	naine	20
Anna	Liikumispuue	Bakalaureus 1.kursus	naine	26
Joosep	Kuulmispuue	Bakalaureus 3.kursus	mees	25
Martin	asperger+düsgraaf	Magister 2.kursus	mees	28

2.2 Andmekogumine

Kooskõlas uurimuse eesmärgiga, valiti andmekogumiseks poolstruktureeritud intervjuu. Laherand (2008) järgi on antud andmete kogumise meetod vabam ning annab intervjuueerijale võimaluse esitada vajadusel täpsustavaid lisaküsimusi (Laherand, 2008).

Intervjuu küsimuste koostamisel võeti arvesse käesoleva uuringu teoreetilised lähtekohad (Disabled World, s.a.; Getzel & Thoma, 2008; Kikkas et al., s.a.; Taylor et al, 2010) ning uurimisküsimused. Intervjuukavas (vt Lisa 1) olid küsimused jaotatud kolme teemaplokki. Esimeses küsimusteplokis sooviti teada erivajadustega üliõpilaste kogemusi õppimisel. Teises plokis uuriti erivajadustega üliõpilaste suhteid kaasüliõpilastega ja õppejõududega ning kolmandas plokis sooviti teada saada, mida erivajadustega üliõpilased soovitaksid, et õppekorraldust parendada. Intervjuukava koosnes 19 küsimusest, sealhulgas sissejuhatavatest küsimustest ja abiküsimustest.

Uuringu usaldusvääruse suurendamiseks kasutati ekspertide abi ning prooviintervjuud. Ekspertidena kasutati käesoleva bakalaureusetöö juhendajaid, kes aitasid muuta intervjuukava küsimused arusaadavamateks, lihtsustades sõnastust. Ekspertid aitasid jälgida, et uurimisküsimused oleksid kooskõlas uurimisprobleemi ja uurimuse eesmärgiga.

Seejärel viidi läbi prooviintervjuu, mille käigus selgus küsimuste sobivus ning küsimuste arusaadavus intervjuueeritavale. Prooviintervjuu viidi läbi samadele kriteeriumitele vastavale uuritavale ning see kestis 30 minutit. Prooviintervjuu tulemusel selgus, et intervjuukavas tuleb teha muudatusi: mõned intervjuu küsimused pidi ümbersõnastama ning lisama abistavaid küsimusi. Prooviintervjuus saadud andmeid antud uuringus ei kajastatud. Antud prooviintervjuu aitas töö autoril mõista intervjuueerimise keerukust ning seetõttu oli toeks põhjalikumate ja sisukamate intervjuude läbiviimisel.

Intervjuueeritavatega lepiti e-maili ja sotsiaalmeedia kanalil Facebooki teel sobiv aeg kohtumiseks ja intervjuu läbiviimiseks. Viie uuritavast kahel toimus intervjuu Tartu Ülikooli tudengite puhkeruumides. Kolmandal intervjuueeritaval toimus intervjuu kohvikus ning neljanda uuritavaga toimus intervjuu Skype vahendusel, põhjenduseks tema elukoha kaugus. Viienda uuritavaga toimus intervjuu kirjalikult e-maili teel, sest uuritav on kuulmispuudega, mistõttu oleks ta intervjuueerimisel tõlki vajanud. Uuritav vastas intervjuuküsimustele põhjalikult, mistõttu piirduti ühekordse vastamisega ning täpsustavaid küsimusi polnud vaja esitada.

Enne intervjuud tutvustati uuritavale uurimistöö eesmärki ning teavitati intervjuu salvestamisest. Samuti lähtuti intervjuusid tehes konfidentsiaalsuse printsibist (Eesti

teadlaste..., 2002), mille alusel selgitatati uuritavatele, et intervjuudest saadavaid andmeid kasutatakse vaid käesoleva bakalaureuse töö otstarbel.

Intervjuud viidi läbi ajavahemikus 20.veebruar- 13.märts. Kõige pikem intervjuu kestis 1h 20 minutit ja lühem 45 minutit. Intervjuude ajal tegi intervjuueerija täpsustavaid lisamärkeid, ning uurimistöö ajal pidas autor uurijapäevikut (vt Lisa 2), et dokumenteerida kogemusi ja probleeme, mis on seotud uurimistegevusega. Andmete kogumise protsessi käigus dokumenteeris uurija uurimispäevikusse, kuidas leiti uuritavaid, kuidas toimus andmete kogumise protsess, ning millised mõtted autoril protsessi vältel tekkisid.

2.3 Andmeanalüüs

Andmete analüüsimisel kasutati kvalitatiivset sisuanalüüsi, kuna see võimaldab mõista uuritavate sõnade ja konteksti tähendusi, mida soovib ka uurija Laherand (2008).

Andmete analüüsi alustati intervjuude transkribeerimisega, mida viidi läbi käsitsi. Viiest intervjuust transkribeeriti neli intervjuud. Viies intervjuu oli kirjalik intervjuu, milles muudeti teksti parema arusaadavuse eesmärgil.

Transkribeeritud andmestikku oli kokku 51 lehekülge. Peale intervjuude transkribeerimist saadeti need intervjuueeritavatele tutvumiseks, et uuritavatel oleks soovi korral võimalik oma mõtteid täiendada. Viiest uuritavast ei soovinud ükski oma intervjuud täiendada.

Järgmine etapp oli andmete kodeerimine. Kodeerimiseks kasutati QCAmapi andmeanalüüsi keskkonda. Kodeerimiseks valiti need teksti osad, millel oli sisuline tähendus uurimuse keskse uurimisküsimustega ning loodi kokkuvõtvad märksõnad ehk koodid. Koodid võisid koosneda lõikudest, erinevatest lausetest, mitmest sõnast. Näide koodi tekkimisest tähenduslikust üksusest on esitatud tabelis 2. Edasi moodustati koodidest alakategoriad ning alakategoriatest moodustati peakategoriad, mille näide on tabelis 3.

Tabel 2. Koodi tekkimine tähenduslikust üksusest

Tähenduslik üksus	Kood
Kui ainult kaasüliõpilased mind võtaksid rohkem omaks, siis ma ei tunnekski ennast, et oleksin midagi nii erilist	Kaasüliõpilased ignoreerivad

Tabel 3. Peakategooriate moodustamine

Alakategooriad	Peakategooriad
Erivajadus tekitab ebamugava õpikogemuse	Erivajadusest tulenevad probleemid
Erivajadus mõjutab õppimist	

Uurimistöö usaldusväärsuse suurendamiseks viis töö autor läbi nädal hiljem korduskodeerimise, mille tulemusel nimetati mõned koodid ümber ja mõned koondati. Näiteks koodile „soovib rohkem stabiilsust“ lisati juurde tähenduslik üksus „Soovib stabiilsust, sest vajab kindlaid reegleid ja rutiini uute tegevustega harjumiseks“. Lisaks kasutati ka kaaskodeerijat, kes analüüsis ühe vabalt valitud intervjuu. Saadud tulemusi võrreldi töö autori kodeeritud tulemustena, kus tähenduslike üksuste kokkulangemuste hulk oli suur. Seega õnnestus kaaskodeerimine hästi.

3. Tulemused

Bakalaureuse töö eesmärgiks oli välja selgitada Tartu Ülikoolis õppivate erivajadustega üliõpilaste õpikogemusi ning nende soovitusi õppimisvõimaluste parendamiseks. Tulemused esitatakse uurimisküsimuste kaupa. Esimesele uurimisküsimusele moodustusid kaks peakategooriat: erivajadusest tulenevad probleemid ja positiivsed kogemused. Teisele uurimisküsimusele moodustus analüüsi tulemusena kaks peakategooriat: soovitused üliõpilastele ja õppejõududele ning ülikoolile. Järgnevalt antakse ülevaade uurimistulemustest peakategooriate kaupa, kasutades alakategooriaid ning tsitaate uurimuse kinnistamiseks.

3.1 Erivajadustega üliõpilaste õpikogemused Tartu Ülikoolis õppides

3.1.1. Erivajadusest tulenevad probleemid

Kõikidel uuritavatel esines probleeme ülikoolis õppides, mis tulenesid nende erivajadusest. Näiteks tunnistasid erivajadustega üliõpilased, et neil läheb õppimisel mõnikord rohkem aega kui teistel. Nägemispuudega tudeng tõdes, et kui õppematerjalides on kasutatud skeeme või jooniseid, siis tema arvutiprogramm ei loe seda välja ja seetõttu ei saa ta sellest aru. Samamoodi läheb rohkem aega aspergeri sündroomiga noormehel, kellel esineb ka düsgraafia.

Düsgraafia kaasneb minuga tugevalt /../ kui on kirjatöös vaja käsitsi eksamit teha,

siis paratamatult teen ma kirjavigu /.../ ja kui ma hakkam üle lugema, siis selle jaoks läheb paratamatult aega vaja. Kui sul on ainult tund aega, siis ei jõua sellega kuhugile, eriti kui on metsik eksamitöö (Martin).

Erivajadusest tulenevad probleemid mõjutavad ka ainete sooritamist. Näiteks kuulmispuudega noormees kasutas loengutes viipekeeletõlki, kuid riik ei rahasta teenust piisavalt ja seetõttu pole teenus alati kättesaadav. Sellest tulenevalt pidi ta valima millistes ainetes viipekeeletõlki kasutada. Sarnane probleem oli liikumispuudega üliõpilasel, kes ei saanud õrna tervise tõttu loengutes aktiivselt osaleda ning väsis väga kergesti ära.

Mul on kroonilised valuprobleemid ja migreen, ning siis ma ei saa käia nii tihti koolis /.../ 3 loengut ongi minu piir. Ma lihtsalt ei jõua kas siis ajalik olla või väsin nii füüsiliselt ja vaimselt ära /.../ ma üritan leida nagu aja, kus ma saan kahe või kolme aine vahel puhata. Ma üritan hästi kerget koormust hoida (Anna).

Uuringus osalenud erivajadustega üliõpilased tunnistasid, et õppejõudude teavitamine erivajadusest tekitab neis ärevust, stressi, ebameeldivust ning negatiivseid tundeid.

Ma ei taha seda iga kord korrutada ja iga kord välja öelda. Sest see ei ole ju probleem minu jaoks otseselt, vaid väike takistus minu isiklikus perspektiivist (Martin).

Küll aga tunnistasid üliõpilased, et õppejõudude teavitamine on õppetöös vajalik ning aitab vähendada lisapingeid mis võivad tekkida siis, kui õppejõud ei ole erivajadusest teadlikud. Näiteks koges üks uuritav, et ajal, mil õppejõud polnud kursis tema erivajadusega, tekitas temas palju pingeid, mis mõjutasid ka tema ainealaseid sooritusi. Samuti leidis uuritav, et erivajadusest teavitamine on tüütu, kuid aitab vähendada hilisemaid probleeme.

Erivajadustega tudengitel on olnud negatiivseid kogemusi ka kaasüliõpilastega. Näiteks tunnistas üks aspergeri üliõpilane, et kui kaasüliõpilased said tema erivajadusest teada, siis ei osanud nad sellest tulenevalt temaga suhelda. Neil puudus teadlikkus olukorrast. Sama olukord oli esimese kursuse nägemispuudega üliõpilasega, kes tundis, et kaasüliõpilastel on hirm suhelda erivajadusega tudengiga ja seetõttu hoidsid temast eemale.

Suhted on jahedad. Ma ei tea kuidas seda nüüd nimetada, et kas on viga minus või milleski muus. Mulle tundub, et meie kursus on selline kari individualiste, kes on kokku saanud. Okei, meil on mingi paar sellist gruppi, kes omavahel suhtlevad, aga mina olen rohkem tõrjutu seisundis./.../ Õnneks nagu ülikoolis sellist asja ei ole, et näidatakse näpuga vms, et sellist kiusamist pole ma tundnud (Anneli).

Uuringus selgus, et mõned õppejõud ei mõista erivajadusega tudengeid. Näiteks kaks erivajadusega üliõpilast ei saanud oma erivajaduse tõttu ainet läbida, kuna kuulmispuudega

üliõpilasel polnud viipekeeletõlgi võimalust ning liikumispuudega üliõpilane oli pikalt haige, mistõttu sai aine mitteamvestatud.

Samuti on uuritavad kogenud nii õppejõudude kui tugipersonali poolset teadmatust erivajaduse osas. Nad tunnistavad, et erivajadusest kuuldes tekib õppejõududel segadus, mistõttu nad võivad küsida erivajadusega tudengi käest ebamugavaid küsimusi. Näiteks kuidas nägemispuudega tudeng kirjutada või lugeda saab. Tugipersonali poolset teadmatust on kogenud ka liikumispuudega üliõpilane, kes soovis kehva tervise tõttu akadeemilise puhkuse võtta.

Kui ma olen käinud dekanaadis akadeemilist vormistamas, siis on mul jäänud tunne, et nad ei tea seda, et erivajadustega üliõpilane saab akadeemilise ajal edasi õppida. Et meil on sellesuhtes teised kohandused (Anna).

Teadmatus tekitab olukorra, kus erivajadustega üliõpilane tunneb ennast üksijäetuna ning peab ise initsiatiivi haarama ja tegema selgitustööd oma erivajaduse kohta. Seda on selgelt tundnud kuulmispuudega üliõpilane, kes on ise pidanud seisma oma õiguste eest.

Kogu õppeaastate jooksul olen pidanud palju selgitustööd tegema, et ülikool tuleks vastu ja mõistetaks, mis on minu vajadusi. Kipub alat nii, et mina ehk erivajadusega tudeng pean lahendusi välja mõtlema. Vahel tundub, et vastutus ja kohustus on mulle jäetud ja olen selles üksi (Joosep).

Kokkuvõtvalt mõjutab erivajadus uuritavate õppimist ülikoolis. Sõltuvalt erivajadusest võivad probleeme tekitada õppejõudude ja kaasüliõpilaste teadmatus erivajadusest, pidev erivajaduse selgitamine. Samuti auditoorsed probleemid seoses eksamite tegemisel, loengutes kaartide kasutamine, tugiteenuse puudulikkus ja erivajaduse spetsiifikast tulenevad probleemid.

3.1.2. Positiivsed kogemused ülikoolis õppidest

Esimese uurimisküsimuse teine peakategooria käsitleb positiivseid kogemused ülikoolis õppides. Välja arvatud mõnest negatiivsest kogemusest on uuritavad kogenud õppimisel ka positiivseid õpikogemusi. Näiteks esimesel kursusel õppiv liikumispuudega üliõpilane oli 22 aastat koolist eemal, tundes ülikooli naastes kohanemiskursusi ja hirmu, kuid õnneks asendusid need positiivsete kogemustega.

Üllatavalt hästi on läinud. Ennast pole muidugi ilus kiita, aga esimene poolaasta päris edukalt. Esimese poolaasta keskmine hinne tuli 4,28. Et ma jäin väga rahule (Mari.)

Positiivseid kogemusi on kogetud ka kaasüliõpilastega suhtlemisel. Aspergeri sündroomiga üliõpilane tõdes, et kui ta bakalaureuseõpingute ajal tundis kaasüliõpilaste poolset teadmatust ja muret seoses erivajadusega, siis nüüd magistris ta seda enam ei tunne. Pigem on kõik ikkagi toetavad olnud. Seda sama tunnistavad ka kaks liikumispuudega üliõpilast ja kuulmispuudega üliõpilane, kellel pole kaasüliõpilastega suheldes probleeme esinenud.

Väga hästi saame läbi, sest meil on üks eesmärk - lõpetada edukalt see eriala. Toetan neid ja nemad mind (Joosep).

Välja arvatud üksikutele negatiivsetele kogemustele on enamus uuritavaid tunnistanud, et õppejõud on olnud positiivse suhtumisega erivajadusse ja vastutulelikud kohanduste tegemisel õppimisel. Näiteks on andnud õppejõud Aspergeri sündroomiga üliõpilasele lisa-aega kirjavigade kontrollimiseks. Kuulmispuudega üliõpilasele on õppejõud vastu tulnud võimalusega muuta loengud eesti viipekeelseks ning nägemispuudega üliõpilasele on õppejõud saatnud eksamiülesanded meilile, et ta saaks neid arvutis teha. Samuti on ta tundnud väga positiivset individuaalset lähenemist, kus õppejõud ise omal initsiatiivil leidis üliõpilasele sobiva ülesande, et ainet läbida.

Mulle tuleb meelde see kuidas üks õppejõud nägi täiega vaeva, et ma saaksin teistega võrdsetel võimalustel läbida ühte ainet. Õppejõud ise omal initsiatiivil, praktilise ülesande käigus lubas mul kirjandusmuuseumis teha litereerimis ülesandeid. Ma ise ei tulnud üldse selle peale ega küsinud midagi, õppejõud ajas selle ise kõik välja, et minuga tuleb arvestada. See oli hästi nunnu (Anneli).

Uuritavad kirjeldasid et lisaks vastutulelikele õppejõududele on ka ülikooli personal olnud toetav. Näiteks kiitis nägemispuudega üliõpilane väga erivajadustega üliõpilaste nõustajat, kelle abi on ta igakülgselt tundnud. Samuti on positiivseid kogemusi olnud ka liikumispuudega üliõpilasel, kellele on ülikooli raamatukogu töötaja vajaminevad õpikud isegi koju toonud ning ülikooli personal teinud vajaminevaid kohandusi, et erivajadustega üliõpilane teistega võrdväärselt õppida saaks, näiteks keeleõppe tunnid toonud esimesele korrusele, kus on võimalus ratastooliga juurdepääsuks.

Uuringus osalenud üliõpilased, kes on pikemalt õppinud, on täheldanud muutusi erivajadustega üliõpilaste tugisüsteemide osas. Näiteks on paranenud füüsiline juurdepääs õppehoonetesse ning ülikoolides on suurenenud erivajadustega üliõpilaste arv. Samuti on

täheldatud, et info erivajadustega üliõpilaste tugisüsteemide kohta on liikuma pandud ja abi küsimine ja saamine ei ole enam probleemiks.

Kokkuvõtvalt leidsid uuritavad, et positiivsed kogemused on ülekaalus negatiivsetele. Nad on tundnud õppejõudude ja kaasüliõpilaste poolset toetust, saanud vajaminevaid kohandusi sõltuvalt erivajadusest ning märganud, et erivajadustega üliõpilaste tugisüsteemid paranevad iga aastaga.

3.2 Erivajadustega üliõpilaste soovitud õppekorralduse parendamiseks

3.2.1. Soovitud erivajadustega üliõpilastele

Teine uurimisküsimus käsitleb erivajadustega üliõpilaste soovitusi. Sellele uurimisküsimusele moodustusid kaks peakategooriat: soovitud erivajadustega üliõpilastele ning soovitud õppejõule ja ülikoolile.

Peamise soovitusena üliõpilastele toodi välja, et esmalt tuleks luua kontakt erivajadustega üliõpilaste nõustajaga, kes aitab küsimuste korral ning annab soovitusi ülikoolis kohanemiseks. Väga olulisena toodi välja ka seda, et erivajadusega üliõpilane näitaks ise initsiatiivi ülesse, sooviga ülikoolis õppida. Enamus uuritavatest soovitasid tulevastele erivajadustega üliõpilastele olla julgem ning enesekindlam, sest hiljem on juba kergem ülikoolis õppida. Olulise soovitusena toodi välja ka see, et üliõpilased võiksid teada rohkem oma õigusi ja kohustusi ülikoolis. Näiteks erinevate puuetega üliõpilastel on õigus saada õppejõudude ja ülikooli poolseid kohandusi, et ülikoolis paremini õppida. Nägemispuudega üliõpilasel oli probleemiks mitteamusaadavad loengumaterjalid, mis sisaldasid kaarte ja skeeme, mida tema arvutiprogramm ei lugenud välja.

Kui loengu materjalid sisaldavad kaarte või skeeme, siis minu arvutiprogramm ei loe seda infot välja. Siis tuleb lihtsalt häält teha ja õppejõule sellest teada anda.

Oma õiguste eest peab erivajadusega üliõpilane ise seisma! (Anneli).

Kokkuvõttes soovitavad erivajadustega üliõpilased teistele erivajadustega kasüliõpilastele julgemat pealehakkamist õpingutes ning enda initsiatiivi näitamist õppetöös. Samuti soovitati erivajadustega üliõpilastel rohkem tunda ja teada oma õigusi, mis aitab ülikoolis paremini hakkama saada.

3.2.2. Soovitused õppejõule ja ülikoolile

Teise uurimisküsimuse peakategooria on soovitused õppejõule ja ülikoolile. Uuringus osalenud erivajadustega üliõpilased soovisid õppejõudude poolt individuaalsemalt lähenemist ja rohkemat tähelepanu. Oluline oleks, et õppejõud tuletaksid erivajadustega üliõpilasele meelde tähtaegu, kellaaegu, ning mis on antud ülesande nõuded. Eriti on sellist lähenemist vaja Aspergeri sündroomiga tudengitele, kuna puudest tingituna tekib neil unustamine ja väheneb ajataju. Olulise soovitusena toodi välja, et õppejõud võiksid muuta ka tagasisidestamise vormi.

Tagasiside võiks keskenduda erivajadustega tudengite perspektiivist, et mitte nii ei anna tagasisidet, mida teha paremaks, vaid sellest lähtuvalt, et mis on sinu soovid, mida mina saaksin teha, et sul oleks hea õppida (Martin).

Uuritavad pakkusid välja, et õppejõud võiksid ise nendega erivajaduse teemal rääkima tulla, et organisatoorseid küsimusi lahendada. Samuti võiks loengutes käsitleda kirjanduses puudega inimestest autoreid, et huvi erivajadustega inimeste vastu kestaks rohkem ning see oleks oluline motivaator erivajadustega üliõpilastele.

Erivajadustega tudengid leidsid veel, et õppejõud võiksid loengute materjale rohkem internetti üles laadida, see aitaks kodus rohkem keskenduda ning ei tekiks olukorda aines maha jäämiseks. Üks uuritav tunnistas, et on õppejõududega rahul ning tunneb, et nad on oma töös kompetentsed.

Nii palju kui mina olen nendega kokkupuutunud, arvan et nad on suurepäraseks olnud, et ei peaks küll eraldi kuidagi midagi tähelepanu pöörama. Minu meelest on nad kõik väga professionaalsed (Mari).

Paljude erivajadustega üliõpilaste jaoks tekitab ebamugavust iga kord õppejõududele eraldi oma erivajadusest teada andmine. Soovitusena ülikoolile tunnistasid kaks uuringus osalenud üliõpilast, et võiks olla õppeinfosüsteemis selline koht, kus õppejõud näeb juba ära, et sellel inimesel on erivajadus. Nad pakkusid välja lahenduse, et õppeinfosüsteemis võiks olla privaatne link või linnukese süsteem, kuhu erivajadusega üliõpilane saab märkida lühidalt oma erivajaduse, mis aitaks vähendada erivajaduse teavitamist igale õppejõule eraldi.

Oluliseks peeti ka koostööd õppejõudude ja tugispetsialisti vahel. Nägemispuudega üliõpilase arvates võiksid õppejõud ja erivajadustega üliõpilaste nõustaja koostööd teha, et mõelda välja paremad õppimisvõimalused erivajadustega tudengile. Näiteks nägemispuude korral võiksid õppejõud mitte kasutada loengutes kaarte vaid asendada selle mingi muu materjaliga, millest pime tudeng aru saaks.

Soovitusena ülikoolile toodi veel välja, et erivajadustega üliõpilastele oleks vaja individuaalsemat lähenemist õppekava koostamisel, kus nad saavad valida aineid enda isiklikust huvist lähtuvalt ning kuulmispuudega üliõpilane soovis, et ülikool leiaks rohkem ressursse, et kuulmispuudega üliõpilased saaksid loengutes kasutada eesti viipekeeletoetust.

Sooviksin, et Tartu Ülikool „rendiks“ inimest, kes saaks loengutes tõlkima tulla, see oleks väga oluline (Joosep).

Suurem rõhk peaks olema ka teavitustööl tulevastele erivajadustega üliõpilastele. Näiteks toodi ühe soovitusena välja, et Tartu Ülikool võiks koostada video „Kuidas tulla ülikooli õppima“, kus erivajadustega tudengid jagavad soovitusi, mis toetaks erivajadustega üliõpilaste kaasamist ülikoolis.

Me võiksime algul mingi prototüüp versioonis selle video kohta ära teha, mis ei ole halb versioon, aga selle lihtsalt ära teha, mis kaasaks inimesi/.../ Et nii erivajadusega üliõpilastele kui mitte erivajadustega üliõpilastele oleks see tohutuks väärtuseks ja abiks. Sellised videolahendused ja intraktiivsed lahendused võivad aidata veel rohkemgi kaasa (Martin).

Kokkuvõtvalt soovitati õppejõududel muuta varasemat tagasisidestamise vormi ning toodi välja, et õppejõud võiksid ise erivajaduse teemal nendega rääkima tulla. Samuti soovisid uuritavad, et õppejõud lisaksid loengumaterjale rohkem interneti keskkonda ülesse, et neil oleks lihtsam aines orienteeruda. Ülikoolile soovitasid uuritavad, et ülikool võiks muuta õppeinfosüsteemi nõnda, et nad saaksid vajadusel enda erivajadusest õppejõude teavitada. Samuti toodi ühe soovitusena välja, et erivajadustega üliõpilastel võiks olla individuaalsem lähenemine õppekava koostamisel ning paremad võimalused tugisüsteemide kasutamisel. Lisaks tehti ettepanek koostada video ülikooli õppima tulekust, mis aitaks kaasata rohkem erivajadustega üliõpilasi ülikoolidesse.

4. Arutelu

Bakalaureuse töö eesmärgiks oli välja selgitada erivajadustega üliõpilaste õpikogemused Tartu Ülikoolis ning nende soovitusel õppekorralduse parendamiseks. Esimese uurimisküsimusega sooviti teada saada erivajadustega üliõpilaste õpikogemusi, mille tulemusena ilmnesid väga erinevad õpikogemused.

Sarnaselt varasematele uurimustele (Getzel & Thoma, 2008; Kendall, 2010) tunnistasid uuritavad, et erivajadusest teavitamine tekitab neis ebamugavust ning nad ei soovi oma erivajadusest olla märgistatud. Uuritavad kinnitasid, et nad soovivad kaasüliõpilastega

võrdväärset kohtlemist. Ebamugavust ja negatiivseid kogemusi on uuritavad tundnud ka õppejõu teadmatusest erivajaduse kohta, mida on sarnaselt kinnitanud ka teised uurijad (Douglas et al., 2015; Fuller et al., 2007). Siinse uurimuse tulemustena on uuritavad öelnud, et õppejõudude teadmatust tekitab ebamugava olukorra kus õppejõud küsivad ebamugavaid küsimusi ning initsiatiivi peab haarama erivajadusega üliõpilane, kes peab ülikoolile palju selgitustööd tegema, seoses oma erivajaduse kohta. Teadmatuse põhjus võib tuleneda erivajadusega üliõpilaste vähesusest ülikoolis ning ka sellest, et õppejõude ei teavitata varem ette erivajadusega üliõpilastest. Kogu teavitustöö tuleb ära teha erivajadusega üliõpilasel ning kui puue pole erivajadusega üliõpilasel nähtav, siis ei pruugi õppejõud aimatagi, et tegu võib olla erivajadusega üliõpilasega. Seetõttu sobiks hästi lahenduseks ka uuritavate poolt väljapakutud lahendus muuta õppeinfosüsteemi nõnda, et erivajadusega üliõpilane saaks soovi korral õppeinfosüsteemis puuet avalikustada. See muudatus oleks positiivne, kuna vähendaks õppejõudude teadmatust erivajaduse kohta ning oleks ka erivajadusega üliõpilasele mugavam, sest siis ei pea ta minema iga õppejõu juurde eraldi teavitama oma erivajadusest. Sellise muudatusega õppeinfosüsteem võib anda ka õppejõule ajendi alustada ise erivajadusega üliõpilasega vestlust ning seeläbi arutleda vajaminevate kohanduste üle. Nõnda võib erivajadustega üliõpilane tunda ennast rohkem ülikoolis kaasatuna, kui initsiatiiv toetamiseks tuleb ka õppejõudude poolt. Erivajadustega üliõpilaste õpikogemused varieeruvad sõltuvalt erivajadusest. Sarnaselt eelmistele uuringutele (Hewett et al., 2015; Fuller et al., 2007; Lourens & Swartz, 2016; Stampoltzis et al., 2015) leiti, et erivajadus mõjutab suuremal või vähemal määral õppimist. Uuringus osalenud nägemispuudega tudeng tunnistas, et erivajadusest lähtuvalt on tal kaasüliõpilastega jahedad suhted. Sarnase uurimistulemuse sai ka uurijad Lourens ja Swartz (2016), kes leidsid, et kaasüliõpilaste negatiivne ja ükskõikne suhtumine tuleneb erivajaduse teadmatusest ja sellest, et üliõpilane erineb teistest. See probleem võib olla palju sügavam ja laiem. Ka väljaspool ülikooli on erivajadustega inimesed eraldi kogukond ja grupp, kellega suheldakse pigem ettevaatlikumalt. Peamine põhjus võibki olla inimeste enda teadmatust erivajaduse kohta ning seetõttu tulenev hirm erivajadusega inimesega suhelda. Ühiskonna tasandil võiks lahenduseks olla erivajaduse temaatika suurem teadvustamine ja avalikud arutelud, et inimesed ei kardaks küsida ja suhelda erivajadusega inimesega. Ülikooli tasandil võiks lahenduseks olla suurem erivajadustega üliõpilaste kaasamine õppetöösse, õppeprotsessi ja ülikooli välistesse tegevustesse. Näiteks kaasamine grupidiskussioonidesse, tudengiorganisatsioonidesse jne.

Vastupidiselt eelnevale olid liikumispuudega, kuulmispuudega ja Aspergri sündroomiga üliõpilasel kaasüliõpilastega positiivsed suhted. Selle põhjus võib olla ka

pikaaegne ülikoolis käimine, sest antud uuritavad on ülikoolis kauem õppinud, kui nägemispuudega üliõpilane, kellel oli kaasüliõpilastega negatiivsemad kogemused. Ajaline tegur võib olla oluline faktor, kuid ei pruugi seda kindlalt olla, sest kaasüliõpilaste poolne suhtumine sõltub väga mitmetest faktoritest. Kaasüliõpilased võivad suhtuda positiivsemalt, siis kui tunnevad erivajadusega üliõpilast rohkem. Teisalt on kaasüliõpilastele olukord uus ning seetõttu võib neil samuti teadmatus olla, kuidas erivajadusega üliõpilasega suhelda. Seda olukorda aitaks lahendada kui kaasüliõpilased õpiksid erivajadusega üliõpilast rohkem tundma ning kohtleksid teda teiste tudengitega võrdväärseks. Williams jt (2017) uurijad on Inglismaa ülikoolides läbi viinud uuringu, kus mitmed ülikoolid korraldavad erinevaid üritusi ja seminare, et üliõpilaste heaolu parandada. Eesti ülikoolid ja Tartu Ülikool võiks samuti korraldada erinevaid ühisüritusi, näiteks tutvumisõhtuid ning meeskonnatöö üritusi, mis aitaks üliõpilaste omavahelisi suhteid parandada.

Uuringus osalenud erivajadustega tudengitel oli erinevaid probleeme seoses õppimisega. Düsgraafia erivajadusega uuritav tunnistas, et eksamite ja kodutööde tegemine võtab tal kauem aega kui teistel. Sarnase uurimistulemuse sai ka Fuller jt (2007), kes leidsid, et düslekikutel võtab kirjutamine rohkem aega ning Stampoltzis jt (2015) uurijad soovitasid selle probleemi lahenduseks kirjalike tööde asemele suulisi eksameid ja töid. Hewett jt (2015) on uuringutes leidnud, et erivajadustega üliõpilastel on probleeme ka õppematerjalidega. Siinses uuringus tunnistasid nägemispuudega ja liikumispuudega üliõpilased, et õppejõud pole alati saatnud neile elektroonseid õppematerjale ja seetõttu on neil keerulisem ainet läbida. Üheks võimaluseks seda olukorda parandada on alustada koostöö tegemist erivajadusega üliõpilase ja õppejõu vahel võimalikult vara. Kiire koostöö ja kokkulepped aitavad ennetada suuremaid probleeme ning seeläbi on mõlemal osapoolel lihtsam aines orienteeruda.

Negatiivsete kogemuste kõrval on uuritavatel olnud ka positiivseid õpikogemusi. Sarnaselt Yssel, Pak ja Beilke (2016) uurimusele kirjeldasid ka käesolevas uurimuses osalejad positiivseid kogemusi seoses õppejõudude vastutulelikkusega kohandada õppetööd vastavalt tudengi erivajadusele. Näiteks on õppejõud eksamite tegemisel andnud lisa-aega, muutnud loengud kuulmispuudega üliõpilasele eesti viipekeelseks ning saatnud eksamid ja õppematerjalid meilile. Samuti on uuritavad kogunud toetust ka ülikooli personali poolt, kes on erivajadustega tudengeid aidanud nõustamisel või pakkunud individuaalsemaid toetussüsteeme.

Positiivse muutusena töid uuritavad välja erivajadustega üliõpilaste tugisüsteemide paranemise, mida on oma uuringus välja toonud ka uurjad Engelbrecht ja De Beer (2014).

Näiteks on liikumispuudega uuritav tähele pannud, et järjest rohkem ehitatakse lifte ja kaldteesid, et erivajadusega üliõpilasel oleks ligipääs kõikjale. Kuigi ligipääs võib osaliselt olla tagatud, on siiski ülikoolis õppehooneid, kus liikumispuudega üliõpilasel on keeruline ligi pääseda. Näiteks Tartu Ülikooli loodus- ja tehnoloogia osakond ning kehakultuuriteaduskond (Liikumisvabadus, s.a.). Ülikooli juurdepääs on oluline kõikidele tudengitele. On positiivne, et probleem on aastatega paranenud, kuid selleks, et kaasamine saaks toimuda kõikjal on vaja ka juurdepääsu kõikjale ja selleni pole me veel hetkel jõudnud. Teine uurimisküsimus keskendus erivajadustega üliõpilaste soovitudele teistele erivajadustega üliõpilastele ning sellele, et õppekorraldust paremaks muuta. Teistele erivajadustega üliõpilastele soovitasid siinsed uuritavad olla rohkem julgemad ning aktiivsemad küsima küsimusi. Sarnase uurimistulemuse sai ka Jacklin jt (2007), kus uuringus osalejad soovitasid teistele erivajadustega üliõpilastele rohkem julgust ja aktiivsust. Erivajadustega tudengid võivad silmitsi seista paljude probleemidega, seega julgus alustatu lõpule viia ning aktiivsus õppetöös on olulised omadused, mis erivajadustega üliõpilast kindlasti ülikoolis aitavad ja motiveerivad edasi pingutama.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et erivajadusest teavitamine tekitab ebamugava õpikogemuse erivajadusega üliõpilasele. Samuti tuli uuringutes välja, et õppejõududel puudub erivajaduse kohta teadlikkus, mis võib põhjustada erivajadusega üliõpilasele negatiivseid õpikogemusi. Seega oleks vaja muuta erivajaduse teavitamise vormi ning parandada õppejõudude teadlikkust erivajadusest, mille kohta andsid siinsed uuritavad ka soovitusi, kus töid välja uuendatud õppeinfosüsteemi, milles saab lisada linnukesega ka oma erivajaduse. See võib olla heaks võimaluseks erivajadustega üliõpilaste õpikogemuste parendamiseks.

4.1 Töö praktiline väärtus ja kitsaskohad

Töö praktiline väärtus seisneb erivajadustega üliõpilaste õpikogemuste ja soovitude selgitamisel, mis võib olla ülikoolile ajendiks oma õppekeskkonna veelgi kaasavamaks muutmiseks. Töö võib olla väärtuslik veel erinevatele sihtgruppidele: õppejõududele annab töö suurema teadlikkuse erivajadustest ning erinevatest võimalustest, kuidas erivajadusega üliõpilaste õppimist toetada; eripedagoogid saavad mõelda lahenduste peale, kuidas toetada erivajadustega üliõpilast võimalikult vara, et ta ülikoolis edukas oleks; teistele erivajadustega inimestele võib töö äratada äratundmisrõõmu kui ka lootust ülikooli astuda või siis edasi

õppida. Samuti võib töö olla väärtuslik kõigile neile, kellele erivajaduse temaatika huvi pakub.

Töö üheks kitsaskohtadeks võib olla sarnaste tunnustega valim, mille valimi kriteeriumid ei olnud väga selged, mistõttu oli valim ühetüübiline. Töö kitsaskohtadeks võib veel pidada töö autori kogenematust intervjuukava koostamisel ja läbiviimisel. Intervjuu läbiviimisel oleks saanud küsitleda veel põhjalikumalt, mille tulemusena oleks saanud ka põhjalikuimaid tulemusi. Seetõttu on tulemuste osas soovitude peatükk kitsam, kui see peaks olema.

Küll aga soovitab bakalaureusetöö autor antud teemat laiemalt uurida, sest erivajaduste temaatika on meie ühiskonnas oluline ja üliõpilaste hulgas ei ole autorile teadaolevalt seda teemat laiemalt uuritud. Edasisteks ettepanekuteks võiks uurida erivajadustega üliõpilaste tugisüsteemide muutusi erivajadustega nõustaja perspektiivist lähtuvalt. Samuti oleks väga huvitav uurida ka õppejõudude kogemusi erivajadusega üliõpilasega, seejuures oleks soovitav valimit suurendada ning leida võimalikult palju erinevate puude liikidega uuritavaid.

Autorsuse kinnitus

Kinnitan, et olen koostanud käesoleva bakalaureusetöö ise, lähtunud Tartu Ülikooli haridusteaduste instituudi lõputöö nõuetest ning lõputöö on kooskõlas heade akadeemiliste tavadega.

20.05.2018

Eleriin Käo

Kasutatud kirjandus

Bisol, C. A., Valentini, C. B., Simioni, J. L., & Zanchin, J. (2010). Deaf students in higher education: reflections on inclusion. *Cadernos de Pesquisa*, 40(139), 147-172.

Centers for Disease Control and Prevention (s.a.). Külastatud aadressil <https://www.cdc.gov/ncbddd/disabilityandhealth/disability.html>

Day, S.L., & Edwards, B.J. (1996). Assistive Technology for Postsecondary Students with Learning Disabilities. *Journal of learning disabilities*, 29(5), 486-492.

Disabled World (s.a.) Külastatud aadressil <https://www.disabled-world.com/disability/types/>

Eesti Puuetega Inimeste Koda (s.a.) Külastatud aadressil <http://www.epikoda.ee/>

Eesti Puuetega Inimeste Koda. (2012). *Heade praktikate kogumik. Käsiraamat sotsiaal- ja haridustöötajatele, kuidas kaasata puudega inimesi*. Külastatud aadressil http://www.epikoda.ee/wpcontent/uploads/2012/03/Heade_praktikate_kogumikEPIK2012.pdf

Eesti kõrgharidusstrateegia aastateks 2006-2015 heakskiitmine (2006). *Riigi Teataja I 2006*, 52, 386. Külastatud aadressil <https://www.riigiteataja.ee/akt/12752949>

Eesti Kõrg- ja Kutsehariduse Kvaliteediagentuur (s.a.). Külastatud aadressil <http://ekka.archimedes.ee/korgkoolile/korghariduse-valishindamine-eestis/>

Eesti teadlaste eetikakoodeks (2002). Eesti Teaduste Akadeemia. Külastatud aadressil http://www.akadeemia.ee/_repository/File/ALUSDOKUD/Eetikakoodeks2002.pdf

Engelbrecht, L., & De Beer, J.J. (2014). Access constraints experienced by physically disabled students at a South African higher education institution. *Africa Education Review*, 11(4), 522-562.

Fuller, M., Healey, M., Bradley, A., & Hall, T. (2007). Barriers to learning: a systematic study of the experience of disabled students in one university. *Studies in higher education*, 29(3), 303-318.

Getzel, E.E., & Thoma, C.A. (2008). Experiences of College Students With Disabilities and the Importance of Self-Determination in Higher Education Settings. *Career Development for Exceptional Individuals*, 31(2), 77-84.

Giamos, D., Lee, A. Y. S., Suleiman, A., Stuart, H., & Chen, S. P. (2017). Understanding Campus Culture and Student Coping Strategies for Mental Health Issues in Five Canadian Colleges and Universities. *Canadian Journal of Higher Education*, 47(3), 120-135.

- Habicht, A. (2015) *Erivajadustega üliõpilaste kogemused kõrgkooliõpingutest*. Publitseerimata magistritöö. Tallinna Ülikool.
- Habicht, A., & Kask, H. (Toim). (2018). *Puuetega inimeste eluolu Eestis. ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsiooni täitmise variraport*. Eesti Puuetega Inimeste Koda. Külastatud aadressil http://www.epikoda.ee/wp-content/uploads/2018/03/EPIK_variraport_webi.pdf
- Hewett, R., Douglas, G., & Keil, S. (2015). *Experiences of blind and partially sighted young people as they make the transition into Higher Education*. Külastatud aadressil <https://www.birmingham.ac.uk/Documents/college-social-sciences/education/victar/transitions-into-higher-education-2015.pdf>
- Hunt, J., & Eisenberg, D. (2010). Mental Health Problems and Help-Seeking Behavior Among College Students. *Journal of Adolescent Health, 46*, 3-10.
- Hyde, M. Punch, R., Power, D., Hartley, J., Brennan, L., & Neale, J. (2009). The experiences of deaf and hard of hearing students at a Queensland University: 1985– 2005. *Higher Education Research and Development, 28*(1), 85-98.
- Jacklin, A., Robinson, C., O'Meara, L., & Harris, A. (2007). Improving the experiences of disabled students in higher education. *The Higher Education Academy*. Külastatud aadressil <http://cascadeoer2.pbworks.com/w/file/attach/33757279/jacklin.pdf>
- Johnson, A.L. (2006). *Students with Disabilities in Postsecondary Education: Barriers to Success and Implications for Professionals*. Külastatud aadressil https://www.counseling.org/Resources/Library/VISTAS/vistas06_online-only/Johnson.pdf
- Kendall, L. (2016). Higher education and disability: Exploring student experiences. *Cogent Education 3*, 1-12.
- Kikkas, K., Koit, K., Kukk, I., Kurvits, T., Kõllamets, S., Tiirik, G., & Varik, E. (s.a.). *Takistuseta kõrgkooliõpe. Erivajadusega õppija toetamine ja õpikeskkonna kohandamine Juhend kõrgkoolidele, õppijatele, õppejõududele, tugitöötajatel*. Külastatud aadressil http://primus.archimedes.ee/takistuseta/avaleht_files/Primus_Archimedes.pdf
- Laherand, M. L. (2008). *Kvalitatiivne uurimisviis*. Tallinn: Infotrükk.
- Learning Disabilities Association of America* (s.a.). Külastatud aadressil <https://ldaamerica.org/types-of-learning-disabilities/>
- Liikumisvabaduse koduleht* (s.a). Külastatud aadressil <http://liikumisvabadus.invainfo.ee/?go=objekt&cid=70>
- Lourens, H., & Swartz, L. (2016). Experiences of visually impaired students in higher education: bodily perspectives on inclusive education. *Disability & Society, 31*(2), 240-251.

- Masters in Special Education program guide* (s.a.). Külastatud aadressil <https://www.masters-in-special-education.com/lists/5-most-common-learning-disabilities/>
- McGregor, K.K., Langenfeld, N., Horne, S.V., Oleson, J., Anson, M., & Jacobson, W. (2017). *The University Experiences of Students with Learning Disabilities*. Külastatud aadressil <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5033508/pdf/nihms-782292.pdf>
- NEADS (s.a.). Külastatud aadressil https://www.neads.ca/en/about/projects/inclusion/guide/pwd_01.php
- Pukk, J. (2015). *Ülevaade erivajadustega õppijate võimalustest kõrghariduses*. Külastatud aadressil <http://www.epikoda.ee/wp-content/uploads/2015/12/Janne-Pukk-%C3%9Clevaade-erivajadustega-%C3%B5ppijate-v%C3%B5imalustest-k%C3%B5rghariduses-02.12.15.pdf>
- Pöder, K. (Toim). (2016). *Eesti statistika aastaraamat*. Tallinn: Statistikaamet.
- Robinson, O. C. (2014). Sampling in interview-based qualitative research: A theoretical and practical guide. *Qualitative Research in Psychology, 11*, 25-41.
- Seale, J.K. (2014). *E-learning and disability in higher education: Accessibility Research and Practice*. (7-8). Routledge: New York and London.
- Sotsiaalteenuste ja hariduse kättesaadavus puuetega lastele ja noortele* (2009). Tallinn: Eesti Puuetega Inimeste Koda.
- Stampoltzis, A., Tsitson, E., Plesti, H., & Kalouri, R. (2015). The learning experiences of students with dyslexia in Greek Higher Education Institution. *International Journal of Special Education, 30*(2), 157-170.
- Taylor, M., Turnbull, Y., Bleasdale, J., Francis, H., & Forsyth, H. (2017). Transforming support for students with disabilities in UK Higher Education. *Support for Learning, 31*(4), 367-384.
- Tartu Ülikooli koduleht* (s.a.). Külastatud aadressil <http://www.ut.ee/et>
- Tartu Ülikooli Televisioon* (2014). Külastatud aadressil <https://www.utv.ee/naita?id=18991>
- Tartu Ülikooli Tudengiteadmik* (s.a.). Külastatud aadressil <http://tudengiteadmik.ut.ee/book/erivajadusega-%C3%BCli%C3%B5pilaste-n%C3%B5ustamine>
- UNESCO. (2009). *Policy Guidelines on Inclusion in Education*. Külastatud aadressil <http://unesdoc.unesco.org/images/0017/001778/177849e.pdf>
- Williams, M., Pollard, E., Langley, J., Houghton, A-M., & Zosimo, J. (2017). *Models of support for students with disabilities*. Külastatud aadressil

[http://www.hefce.ac.uk/media/HEFCE,2014/Content/Pubs/Independentresearch/2017/Models_of_support_for_students_with_disabilities/2017_modelsofsupport_\(updated\).pdf](http://www.hefce.ac.uk/media/HEFCE,2014/Content/Pubs/Independentresearch/2017/Models_of_support_for_students_with_disabilities/2017_modelsofsupport_(updated).pdf)

Õunapuu, L. (2014). *Kvalitatiivne ja kvantitatiivne uurimisviis sotsiaalteadustes*. Tartu: Tartu Ülikool.

Ülikooliseadus. (1995). *Riigi Teataja I 1995, 12, 119*. Külastatud aadressil <https://www.riigiteataja.ee/akt/28729>

Üliõpilaste stipendiumite liigid, suurus ja määramise üldtingimused. (2013). *Riigi Teataja I, 27.12.2013, 18*. Külastatud aadressil

<https://www.riigiteataja.ee/akt/127122013018?leia>

Yssel, N., Pak, N., & Beilke, J. (2016). A Door Must Be Opened: Perceptions of Students with Disabilities in Higher Education. *International Journal of Disability, Development and Education, 63*(3), 384-394.

Lisa 1. Intervjuu kava

Töö pealkiri: Erivajadustega üliõpilaste õpikogemused Tartu Ülikoolis ja nende soovitud õppimisvõimaluste parendamiseks

Töö eesmärk: Välja selgitada Tartu Ülikooli erivajadustega üliõpilaste õpikogemused ning nende soovitud õppimisvõimaluste parendamiseks.

Töös toetatakse kahele uurimisküsimusele:

1. Millised on erivajadustega üliõpilaste õpikogemused Tartu Ülikoolis õppides?
2. Missuguseid soovitusi annavad üliõpilased erivajadustega üliõpilaste õppimisvõimaluste toetamiseks?

SISSEJUHATAVAD KÜSIMUSED

Mida te õpite?

Mitmendal kursusel te käite?

Kui pikalt te olete Tartu Ülikoolis õppinud?

Palun kirjeldage milles teie erivajadus seisneb?

.....

PÕHIKÜSIMUSED

Erivajadustega üliõpilaste õpikogemused Tartu Ülikoolis õppides

- Palun kirjeldage oma õppimist erivajadusega õppijana ülikoolis?
- Kas ja kui jah, siis kuidas te teavitasite ülikooli teie erivajadusest õpinguid alustades.

Palun kirjeldage?

Kas olete teavitanud sellest ka oma õppejõude?

Kas teavitanud igat ühte või valikuliselt?

Mille põhjal te olete teavitanud? Millal te olete teavitanud, kas aine alguses või enne töid vms?

- Kumba te eelistate rohkem, kas seda et õppejõud on teadlikud teie erivajadusest või

pigem mitte? Palun põhjendage.

- Kuidas erivajadus mõjutab teie arvates teie õpinguid?
Kas ja missuguseid muudatusi/kohandusi vajate, et ülikoolis õppida?
Kas õppematerjalide kättesaadavus on piisav? (puudest kohandatud õppematerjalid- videofailid jne)
- Millised probleeme olete kogunud õppimisel, seoses erivajaduse iseärasusega?
Kas ja Kui palju see mõjutab teie õpinguid ülikoolis? (nägemispuue, liikumispuue jne)
- Kuidas te olete rahul erivajadustega üliõpilaste õppimisvõimaluste toetamisega ülikoolis? Palun põhjendage.
- Kuidas on erivajadustega üliõpilaste õppetöö toetamine mõjutanud teie õppeväljundite saavutatust (Ehk seda, kuidas õpetavat/õpitavat omandate)?
- Kuidas on erivajadustega üliõpilaste õppetöö toetamine mõjutanud teie õpimotivatsiooni?
- Kuidas olete seni rahul olnud oma õpingutega? Palun põhjendage
- Kas ja kuidas on muutunud erivajadustega üliõpilaste toetamine teie õpinguaastate jooksul?

Erivajadustega üliõpilaste suhted kaasüliõpilastega ja õppejõududega

- Millised on teie suhted kaasüliõpilastega? *Palun põhjendage. (kui ütleb „halvad“)*
Kas võtate osa ka ühisüritustest?
Kas tunnete kursusekaaslaste toetust õppingutes?
Näiteks kodutööde aitamisel või suhtlemisel õppejõududega?
- Kas olete tundnud oma õpingute jooksul puudest tingitud märgistamist või negatiivsemat suhtumist? Näiteks õppejõudude, kaasüliõpilaste seas.
- Kas suhtlete ülikooli siseselt ka teiste erivajadustega tudengitega?
- Kuidas on erivajadus mõjutanud teie suhteid õppejõududega? Tooge näiteid.
- Kas ja missuguseid kohandusi on õppetöös õppejõud teie jaoks teinud?
- Kuidas te hindate koostööd ülikooli tugipersonaliga? (õppenõustaja, vb raamatukogu tädi 😊, õppekorraldusspetsialist jne) Palun põhjendage.

Mida erivajadustega üliõpilased soovitaksid, et õppekorraldust parendada

- Missuguseid soovitusi annaksite tulevastele erivajadustega üliõpilastele, et neil oleks lihtsam Tartu Ülikoolis õppida?
- Mida võiks ülikool ise teisiti teha, et kaasata rohkem erivajadusega noori ülikoolidesse?
Näiteks suurem rõhk abistavale tehnikale või nõustamis/kaasamisteenuste.
- Millele võiksid õppejõud rohkem tähelepanu pöörata?

Lisa 2. Sissekanded uurimispäevikusse

10 veebruar.	Uuritavate leidmine osutus minu jaoks väga keeruliseks. Ma ei arvanud, et see nii raske on. Esmalt proovisin tuttavate kaudu uuritavaid leida, kuid see ei aidanud. Edasi proovisin Tartu Ülikooli üliõpilasnõustaja juurde minna, et ta aitaks vastavasisulise üleskutse erivajadustega tudengite meililisti panna. See õnneks toimus ning siis sain juba esimeste uuritavatega intervjuusid teha.
	/.../
20.veebruar	Täna oli minu esimene prooviintervjuu ja see ei läinud nii hästi nagu ma lootsin. Uuritav oli kidakeelne ning mina ise uurijana oleksin saanud palju rohkem küsida lisa küsimusi ja olla teemas sees. Olin intervjuusid alahinnanud. Tegelikult vajavad need põhjalikku ettevalmistust ja esimene prooviintervjuu oli mulle heaks kogemuseks selle juures.
	/.../
8.märts	Ma transkribeerisin kuus tundi ühte intervjuud. Tundsin, et kohati oli see isegi põnev, sest uuritavate jutt on väga nüansside rohke ja seetõttu on selle sees olla isegi põnev. Ma olen tänu oma uuritavatele elu hoopis teisiti hindama hakkanud. Nendega kohtumine on minu jaoks väga suur väärtus.
	/.../
2.aprill	Täna ma kodeerisin enamus oma intervjuud ära. Nüüd on vaja kaaskodeerija leida ja siis tema intervjuud ära kodeerida.
	/.../
12.aprill	Teise kaastudengi töö kodeerimine osutus minu jaoks keerulisemaks, kuna sellesse pidi rohkem süvenema. Iseenda lõputöö kodeerimine on minu jaoks lihtsam, kuna tean täpselt, kuidas ma enda tööd kodeerima pean. Lõppkokkuvõttes saime mõlemad üksteise tööd ära kodeeritud ning koodid ka ühtisid. Nüüd pean edasi liikuma kategooriate juurde ja siis saan juba tulemusi kirjutama hakkata.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Eleriin Käo,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Erivajadustega üliõpilaste õpikogemused Tartu Ülikoolis ja nende soovitud õppimisvõimaluste parendamiseks“,

mille juhendajad on Liina Lepp ja Marvi Remmik,

- 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
 3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus,
20.05.2018